

RECENZIJJE, PRIKAZI I INFORMACIJE O PUBLIKACIJAMA – REVIEWS AND INFORMATION ON PUBLICATIONS

Rozina PALIĆ JELAVIĆ: *Ivan pl. Zajc. Hrvatska nacionalna povijesna operna trilogija. Mislav – Ban Leget – Nikola Šubić Zrinjski, Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo, 2023, 933 str., ISBN 978-953-6090-73-0*

Tijekom 2023. godine domaća muzikološka literatura obogaćena je kapitalnim izdanjem o jednome od najvećih hrvatskih skladatelja, Ivanu pl. Zajcu. S gotovo tisuću stranica knjiga dr. Rozine Palić Jelavić *Ivan pl. Zajc. Hrvatska nacionalna povijesna operna trilogija*. Mislav – Ban Leget – Nikola Šubić Zrinjski opsegom je najveće izdanje jednog autora koje je Hrvatsko muzikološko društvo dosad objavilo i jedno od najopsežnijih izdanja domaće znanosti o glazbi uopće.

Cijeli svezak časopisa *Arti musices* ne bi bio dovoljan za čestitke i pohvale koje autorica zaslužuje zbog uloženog truda u istraživanje i izdavački projekt. Već pri prvom susretu s knjigom postaje jasno da je riječ o dugogodišnjem i izrazito iscrpnom istraživačko-spisateljskom pothvatu koji je isprva rezultirao doktorskom disertacijom autorice (2017) kako bi pet godina poslije izišlo pripadajuće izdanje. Stoga nema sumnje da će knjiga dr. Palić Jelavić biti jedno od temeljnih polazišta za buduće radove o Zajcu, ali i nezaobilazna bibliografska jedinica za sve teme iz povijesti hrvatske glazbe druge polovice 19. stoljeća. Npr., količina zanimljivih podataka i kontekstualizacija Lisinskoga čini ovo izdanje neizostavnim i za sva buduća istraživanja o autoru *Ljubavi i zlobe*.

Duboko autoričino poznavanje problematike vidljivo je na svakoj stranici izdanja. Dr. Palić Jelavić ne citira samo iznimno velik broj manjih i većih radova u kojima se spominje Zajčevo ime nego i cijeli niz izvora koji nemaju direktne veze sa skladateljem, ali koji itekako pomažu u slaganju opće slike o vremenu i operama koje su tema knjige. Kao primjer šire kontekstualizacije spomenimo poglavlje II.3.2., u kojem autorica donosi pregled zvučnih zapisa iz triju opera koje istražuje te među njima spominje i veliki dobrotvorni koncert za Hrvatsku održan 19. siječnja 1992. u Berlinu, samo četiri dana nakon njemačkog priznanja RH (danas

uglavnom nepoznati koncert, na kojem su izvedeni ulomci *Zrinjskoga*, bio je jedan od najvećih projekata hrvatske kulturne diplomacije iz 90-ih godina 20. stoljeća).

Knjiga je formalno strukturirana oko pet temeljnih poglavlja: uvodnih i zaključnih razmatranja, polazišta, kulturoloških aspekata nastajanja triju opera te tekstno-glazbenog tkiva opera – središnjeg poglavlja u kojem autorica ulazi u dubinu svakog od triju odabranih djela. Izdanje sadrži i gotovo dvjesto stranica iznimno korisnih priloga – od bibliografije, preko sadržaja triju opera, do različitih tabelarnih analiza odabranih djela.

»Uvodna razmatranja« donose srž lika i djela Ivana pl. Zajca i kao takva predstavljaju jednu od najvrjednijih cjelina knjige. U tom dijelu autorica postavlja temelj svojeg istraživanja i naslućuje neka od ključnih pitanja kojima će se detaljnije posvetiti u nastavku teksta – npr. odnos Zajca prema Kuhaču (vrlo zanimljiva i nedovoljno istražena tema) te nešto predvidljiviji Dobronićev odnos prema Zajcu (str. 23). Konačno, već iz uvodnih razmatranja jasno je da je knjiga mnogo šire postavljena u odnosu prema trolistu opernih djela iz naslova, što i jest jedna od glavnih prednosti cijelog izdanja.

U uvodnome poglavlju autorica načinje važnu temu dosad neobjavljene monografije o Zajcu (str. 26). Razlozi za izostanak monografije (u prvome redu velik opus neujednačene kvalitete) poznati su još od vremena neposredno nakon skladateljeve smrti. Još je Širola u knjižici naslova *Sjeni Zajčevoj* iz 1915. godine govorio o »dužnosti nas današnjih da to biserje [Zajčeve partiture, op. a.] izvadimo, očistimo od prašine arhiva, pa da pročišćeno sačuvamo za nas i dademo onima, koji će iza nas doći«. Među razloge koje dr. Palić Jelavić navodi treba dodati i raniju nedostupnost gradiva zbog odluke Zajčevih nasljednika da zadrže skladateljevu ostavštinu dok je ne otkupi neka domaća kulturna institucija (što se nije dogodilo – ostavština Ivana Zajca predana je NSK-u tek 1965, više od pola stoljeća nakon skladateljeve smrti).

Drugo poglavlje, »Polazišta«, posvećeno je pregledu stanja istraživanja i gradiva koje je autorica koristila. U tom se poglavlju dr. Palić Jelavić predstavila i kao sjajan organizator brojnoga prikupljenog primarnoga gradiva koje je bilo u središtu njezina istraživanja. Opsežno treće poglavlje naslovljeno »Kulturološki aspekti nastajanja opera *Mislav*, *Ban Leget* i *Nikola Šubić Zrinjski*« koncentriralo se na recepciju triju opera te je pritom otvorilo niz zanimljivih tema, među kojima valja istaknuti pregled glazbene scene vremena kada je trilogija nastala i kada je bila prai-zvedena (istaknimo originalna promišljanja o ulozi Khuen-Héderváryja, str. 116).

Četvrto poglavlje, opsegom najveće u cijelom izdanju, nosi naslov »Tekstno-glazbeno tkivo Zajčevih opera *Mislav*, *Ban Leget* i *Nikola Šubić Zrinjski*«. Nakon što nam je približila književne predloške triju glazbeno-scenskih djela i predstavila tri libreta, autorica se upustila u detaljnu analizu trilogije prema različitim kategorijama, od cjeline (formalna struktura opera) do detalja (tematsko-motivski materi-

jal). Nakon raščlambe opernoga gradiva, dr. Palić Jelavić donijela je i zanimljiv i autentičan komparativni pregled triju opera (str. 643).

U obliku lanca »sličica« o Zajcu (da parafraziramo Kassowitz-Cvijić) »Zaključna razmatranja« postavljaju tematiku trilogije u širi kontekst i donose nekoliko zanimljivih uvida u cjelokupnu problematiku (npr. uloga *Zrinjskoga* u karijernom razvoju domaćih umjetnika – str. 685, utjecaj Zajca na buduća operna ostvarenja u nas, str. 696-698 i sučeljavanje ocjena Berse, Širole i Canića o Zajcu – str. 705-706). Zanimljive su i paralele između Kuhača i Zajca te Šenoe i Zajca, koje autorica kao dvije crvene niti provlači kroz cijelo izdanje. Posebno bogatstvo knjige predstavljaju brojni efektni citati iz pera u pravilu Zajčevih suvremenika kojima autorica započinje poglavlja te koja s jedne strane dodatno kontekstualiziraju Zajčevo stvaralaštvo, a s druge ocrtavaju veliko znanje i široku opću kulturu autorice.

S druge strane, imajući u vidu način na koji je oblikovana, moramo zaključiti da se knjiga obraća vrlo uskoj publici – relativno malom broju hrvatskih muzikologa. Druga je strana iznimno informativnog i gustog teksta činjenica da se čitatelj kroz njega relativno teško »probija«, što se možda moglo izbjeći manjim ulaženjem u digresije (spomenimo kao primjer nabranje dvadesetak banova tijekom Zajčevih zagrebačkih godina, str. 92-93). Osim toga, čak i da se u ovom obliku prevede na engleski jezik, izdanje bi vjerojatno naišlo na reakcije koje bi u ovakvom diskursu prepoznale naglašenu nacionalnu komponentu već iz paralelnog korištenja izraza *hrvatsko* i *nacionalno* u naslovu uz *povijesno* i *operno* (istina je da bi naslov mogao funkcionirati i bez svih četiriju atributa – npr. *Hrvatska operna trilogija* ili *Povijesna operna trilogija* bilo bi sasvim dovoljno).

Naklada od dvjesto otisnutih primjeraka velikog izdanja sigurno će naći svoje vlasnike. Ipak, imajući u vidu da je tema neobično zahvalna za šire čitateljstvo, autorica bi trebala razmisliti o skraćenoj popularnoznanstvenoj varijanti svoje knjige, koja bi, uz određene tematske nadopune ostalih Zajčevih opusa (naravno, u bitno manjoj mjeri nego što je temeljit ulazak u srž trilogije) imala karakteristike monografije o Zajcu. Konačno, proučavajući bogato gradivo i postavljajući istraživanje dosta šire u odnosu prema trilogiji koja je u fokusu, autorica se, uz Huberta Pettana, svrstala među najveće poznavatelje opusa Ivana pl. Zajca i vjerojatno ćemo čekati još dugo da hrvatska muzikologija dobije stručnjaka ili stručnjakinju za Zajca kakva je dr. Palić Jelavić.

Postoji još jedan aspekt koji pritom trebamo imati na umu. Kraća popularnoznanstvena varijanta knjige namijenjena široj publici imala bi potencijalni učinak i na pojačano zanimanje za izvedbu djela Ivana pl. Zajca. Naime, za razliku od neupitnoga zanimanja hrvatske muzikologije za Zajca (uz ovo izdanje spomenimo i dva recentna simpozija s pratećim zbornicima – *Glazbene migracije i kulturni transferi u srednjoj Europi i šire u 'dugom' 19. stoljeću*, 2016. i *Odjeci bitke kod Sigeta i mita o Nikoli Šubiću Zrinskom u umjetnosti*, 2018), nemoguće je ne primijetiti sve manje zanimanje glazbene i kulturne zajednice za skladateljski opus Zajca, što se ogleda

u (ne)prisutnosti Zajčevih djela na repertoaru, a što je osobito bilo vidljivo tijekom obilježavanja stote godišnjice smrti skladatelja 2014. godine. Osim nekoliko prigodnih izvedbi *Zrinjskoga*, 2014. godine iznova je postavljena samo Zajčeva opereta *Momci na brod!* u izvedbi Kazališta Mala scena i Muzičke akademije Sveučilišta u Zagrebu. Zajčeva obljetnica stoga se teško može usporediti s načinom na koji se hrvatska glazbena scena prisjetila Dore Pejačević 2023. godine, a nećemo ići tako daleko i uspoređivati je s 200. godišnjicom rođenja Johanna Straussa ml. 2025. godine u Austriji, gdje je cjelokupna javna scena u znaku velikoga skladatelja – od Bečkog maratona, koji je započeo u tročrtvrtinskom taktu nadalje.

Slijedeći primjer objavljene disertacije dr. Nade Bezić u istoj seriji HMD-a, kraća varijanta knjige dr. Palić Jelavić bila bi svojevrsni nasljednik izdanja *Glazbene šetnje Zagrebom*. Svako od dvaju izdanja dr. Bezić našlo je svoje čitateljstvo, no nema sumnje da je veći »hit« ipak bila slikovita skraćena varijanta koja je u nekoliko godina doživjela englesko, njemačko i dva hrvatska izdanja – što je rijetkost na cjelokupnoj domaćoj izdavačkoj sceni. Isto bi valjalo napraviti s *Hrvatskom nacionalnom povijesnom opernom trilogijom*: kao što je bez ikakve sumnje pohvalno da je izvorno izdanje objavljeno u obliku u kojem je ugledalo svjetlo dana, neupitno je da bi skraćeno djelo s atraktivnijom fotodokumentacijom u vidu monografije o Zajcu imalo širi odjek i potencijalno pokrenulo zanimanje za brojna zanemarena djela sa Zajčevog repertoara. S obzirom na to da dr. Palić Jelavić ima iskustvo s udžbeničkim gradivom, nema sumnje da bi s lakoćom od opsežne studije mogla pripremiti varijantu koja bi, zbog zahvalne tematike, sigurno brzo našla izdavača i dobila zeleno svjetlo od državnih i gradskih institucija za financiranje projekta.

Stoga ćemo, čestitajući dr. Palić Jelavić na kapitalnom djelu, zamoliti autoricu da nakratko prekine muzikološku mirovinu, svoj veliki trud predstavi i široj publici, a hrvatsku muzikološku literaturu obogati i izdanjem koje bismo zaista mogli nazvati monografijom o Ivanu pl. Zajcu.

Domagoj MARIĆ
Beč